

Сістэма каштоўнасных арыентацый чалавека ў творах Аляксея Пысіна

Канкрэтна-гістарычныя падзеі канца 1950–60-х гг., перыяду надзвычайнай актывізацыі духоўнага жыцця грамадства, сталі важным фактарам, які паспрыяў працэсу пераасэнсавання ў беларускай літаратуры ролі чалавека ў свеце. У паэзіі А. Пысіна сэнс жыцця, прызначэнне асобы сталі вышэйшай чалавечай каштоўнасцю, якую мастак напайняе гуманістычным зместам. Нельга сказаць, што пошукі ісціны ў святле вечных праблем жыцця і смерці, узаемаадносін чалавека з грамадствам, прыродай – гэта абсалютна новая старонка беларускай паэзіі, але, пачынаючы з 1917 г., афіцыйная думка развівалася ў аднапланавым кірунку – да падмены агульначалавечых каштоўнасцей класавымі. Беларускія паэты 1960-х у тым ліку і Аляксей Пысін, зрабілі вялікі прарыў у аднаўленні каштоўнасных арыентацый асобы, заснаваных на спрадвечнай народнай маралі, а не на класавым падыходзе, як было дагэтуль.

Сярод вершаў А. Пысіна неабходна вылучыць два, якія дазваляюць адразу, найбольш поўна зразумець яго канцэпцыю місіі чалавека: “Дарожны пыл ідзе направа...” (1967) і “Спасцігаю тайную адгадку...” (1971). Тут няма дакладна сфармуляванага імператыву, але мастацка-вобразны змест гэтых твораў, як, бадай, ніякіх іншых, дае магчымасць адчуць, што прадвызначэнне асобы паэт бачыць у служэнні дабру, у тварэнні добра для сённяшняга і будучага чалавецтва. Канкрэтныя, рэальна-бытавыя вобразы “сейбіт”, “насенне”, “зярнятка” пераходзяць у плоскасць быццёвую і складаюць квінтэсенцыю пысінскага разумення сэнсу жыцця: чалавек – “сейбіт”, яго функцыя – “насеяць на зярнятку” дабрыню сваёй душы. Але паэт быў бы ідэалістам, калі б не ўсведамляў дыялектычную раздвоенасць рэчаіснасці, анталагічны статус паняццяў дабро і зло, якія адвечна існуюць побач у самой структуры быцця.

Паказальна, што паэтава трывога аб нарастанні ў свеце зла павялічваецца ў творах 1970-х гг. Менавіта ў гэты час быў напісаны шэраг вершаў з асуджэннем няшчырасці, халуйства, знявагі, подласці і г. д. (“—Па-лабавому зноў, дзівіцеся!..” – 1972, “Не, не ўсё наўмысна робім...” – 1972, “Знявага і павага” – 1977 і інш.). Чым можна патлумачыць рост драматычнага светаўспрымання паэта? Відаць, нейкім пераломным момантам уласна творчага сталення, а таксама аб’ектыўнымі зменамі не ў лепшы бок грамадска-палітычнай сітуацыі. У вершы “Так грывела, так свяціла...” (1972) абвастраецца пачуццё ўласнай віны лірычнага героя за тое, што ён не здольны перайначыць свет:

*...Думаў – як ты ні глядзі,
А, вядома, вінаваты
Перад светам і людзьмі.*

.....
Пажсадаў (даймала мара)

Свет засеяць дабрынёй.

Ды яе

цяпер вось мала

Нават для цябе адной.

Так грымела, так свяціла

Пры дажджу і без дажджу.

Ноччу гэтай ноч судзіла

Грэшную душу маю. [1, с. 277–278]

Ды толькі герой А. Пысіна, засяроджваючыся на ўласных перажываннях, па-ранейшаму выяўляе актыўную гуманістычную пазіцыю. І ў вершах 1970-х гг. ён застаецца верны ўжо аднойчы выказанаму перакананню: “Добра больш сееца, чым зла”, справа толькі ў тым, што “не кожны сеебіт”.

Паняцце “сеяць дабро” ў паэтычным свеце А. Пысіна не набывае метафізічнага сэнсу, яно вельмі канкрэтнае і абапіраецца на агульначалавечыя і нацыянальныя маральныя традыцыі. Каб напоўніць уласнае жыццё сэнсам і захаваць першасныя пазіцыі дабра ў свеце, неабходна, на думку паэта, арыентацыя найперш на такую каштоўнасць, як радзіма. Шчырая любоў да бацькаўшчыны выяўлена ў вершах А. Пысіна, прасякнутых элегічным роздумам над лёсам беларускай вёскі і прыроднага наваколля.

Па сваім светаразуменні, мастацка-вобразнай палітры, манеры думаць і гаварыць А. Пысін застаецца ў першую чаргу “вясковым” паэтам. Яго лірычны герой можа быць салдатам, сьлым франтавіком, гараджанінам, але вёска – цэнтр увагі, бо яна, а таксама яе жыхар-сялянін – галоўныя захавальнікі народнай маралі (пагагі да зямлі, працы, продкаў), народнай мовы. Таму адміранне вёскі ў 1960–70-я гг. выклікала вялікую трывогу пісьменніка. А. Пысін пазбягае пафасных радкоў з заклікам ратавання сяла. Як сродак перадачы яго грамадзянскай пазіцыі выступаюць вобразы-персанажы – сяляне апусцелых вёсак: бабулька, што спадзяецца ўбачыць дачок у пустой хаце, Праскоўя-Проня, што “вучыла ў пачатковай школе, // І ўжо няма каго вучыць”, жанчына, што пытаецца ў яблынь, “як дзеткам у свеце жывецца”. Паэт каецца ва ўласнай адарванасці ад зямлі і разам з тым прызнаецца ў непарыўных духоўных сувязях з вёскай і прыродай: “Не ведаю, якім вузлом // Навекі я прывязан // Да старых сосен за сялом, // Да яблынь, груш і вязаў...” [1, с. 61]. Арыентацыя на вёску, як нацыянальную каштоўнасць, на яе маральныя законы, паводле А. Пысіна, здольна напоўніць жыццё чалавека вышэйшым сэнсам.

Прырода ў лірыцы мастака асацыіруецца, галоўным чынам, з лесам, які з’яўляецца і своеасаблівай прасторай бытавання, і аб’ектам роздуму для героя, але амаль ніколі проста дэкарацыяй ці фонам. Лес у А. Пысіна – гэта адзін з канкрэтных вобразаў-праяўленняў радзімы, а таксама адбітак унутранага стану асобы, своеасаблівы “пейзаж душы”. Таму спусташэнне бароў радзімы бачыцца

метафарай духоўнага спусташэння чалавека і народа: “*Лятуць ад нас бацькоўскія лясы, // Лятуць ад нас у вырай беззваротны... // ...Ці не лятуць ад нашага парога // Калыскі ненароджаных дзяцей?*” [1, с. 166]. Некалькі разоў выказанае лірычным героем шкадаванне, што не давалося стаць лесніком (вершы “І чаму не стаў я лесніком” – 1963, “А я на лясным рубяжы...” – 1970), на наш погляд, расшыфроўваецца не літаральна, бо ляснік у А. Пысіна – ахоўца не проста лесу, але радзімы, усяго свету, агульнанародных каштоўнасцей: “*Часцей бы трывожыў я неба, // Каб лес мой, каб свет мой не знік...*” [1, с. 265].

Маральна-этычная пазіцыя А. Пысіна шмат у чым абумоўлена драматычным духоўным вопытам, атрыманым у часы вайны 1941—1945 гг. “Франтавая” школа не ачарсцвіла душы, не выхавала жорсткасць, наадварот, навучыла дакладна вызначаць “*халуйства, зайздрасць і магу*” і, знаходзячыся на крок ад смерці, пазбаўляцца ад адмоўных якасцей. Памяць пра гэтыя ўрокі, пра тое, што жыццё мае канец, але ўчынкi чалавека (добра і блгаіа) пакідаюць адбітак у свеце, не дазваляе лірычнаму герою паэта дзейнічаць амаральна і ў мірны час.

У сістэму каштоўнасных арыентацый чалавека, паводле А. Пысіна, арганічна ўпісваецца такое паняцце, як *абавязак*, г. зн., доўг перад тымі, хто загінуў, даўшы магчымасць жыць сваім сябрам, дзецям, далёкім нашчадкам. Маральная катэгорыя *абавязку*, а таксама ўсе мастацкія ідэі і матывы, звязаныя з ёй (ідэі пераемнасці пакаленняў “*пабрацімства мёртвых і жывых*”, сувязі часоў, матыў памяці) сталі характэрнай адзнакай паэтычнага свету А. Пысіна. Абавязак перад байцамі, “*што ў поўны рост ішлі ў атаку*”, на думку пісьменніка, павінен скіроўваць чалавека на яго галоўнае прызначэнне – сеяць дабро, інакш самаахвярнасць герояў вайны будзе выглядаць неапраўданай. Лірычны герой прызначае: “*І можа болей, чым хто іншы, // Я лёсам абавязан ім, // І болей вернасці, // І тым, // Што не нясу благому // Чыну*” [1, с. 281].

Без малой праз паўвека так званыя ваенныя вершы паэта не трапілі ў беззваротны забутак. Некалькі А. Пысін акцэнтуюе ўвагу не на пафасным гераізме, а на агульначалавечых (маральных, псіхалагічных, быццёвых) праблемах, важных не толькі для ваеннага пакалення, але і для ўсіх наступных.

У сістэму прыярытэтаў асобы, акрэсленую паэтам, уваходзяць і такія каштоўнасці, як сяброўства, любоў, міласэрнасць, праўда, мір, творчасць, павага да продкаў. Але ўсё ж такі ключавыя аксіялагічныя арыенціры ў лірыцы А. Пысіна – гэта сэнс жыцця, дабро, радзіма, абавязак. Іх агульначалавечае і нацыянальнае нападўненне ў творах мастака паспрыяла таму, што пысінская сістэма каштоўнасных арыентацый вытрымала выпрабаванне часам. Гэта яшчэ раз пацвярджае, што народная мараль не падуладна зменам грамадска-палітычнага ладу, зменам літаратурных школаў і плыняў.

Літаратура:

1. Пысін А. Збор твораў: У 2 т. – Мінск: Маст. літ., 1989. – Т. 1: Вершы. – 399 с.